

LABANCZ ANDREA

VERSEGHI NAGY FERENC

(1852–1928)

I. Életrajz

Egyetemünk egykori professzorainak élete, kiváló személyiségük érdemei, szakmai pályafutásuk eredményei mindenkor követendő példát jelentenek a jelen és a jövő jogászai számára. A munkásságukról született írások halhatatlan szellemüket idézik az olvasó elé. Eme nagy gondolkodók egyike *Verseghi Nagy Ferenc*, aki a századforduló kiemelkedő alakjaként nemcsak egyetemi tanárként és jogtudósként, hanem politikai szerepkörben is aktív volt. Életútja, személyisége, szakmai pályafutása és munkássága hűen tükrözi szellemi nagyságát.

Nagy Ferenc 1852. március 17-én, a szlavóniai Verőcén született. Nevét gyakran használta a *Verseghi Nagy Ferenc* alakban is.¹

Szüleit gyermekként elveszítette, így neveltetéséről anyai és apai nagybátyjai gondoskodtak.² Fiatalkorában a nyarakat horvát területen, Szerém megyében töltötte anyai nagybátyjainál, *Frisch Pál* és *Frisch András* kanonokoknál.³ Az itt eltöltött idő alatt horvátul is megtanult. A horvát gyökerek iránti érdeklődése végig kísérte életét, felnőtt korában is sűrűn látogatta horvát rokonait.⁴ Taníttatásával apai nagybátyja, a gimnáziumi tanár *Nagy Antal* foglalkozott.⁵ Munkájának eredményességét mi sem mutatja jobban, minthogy *Nagy Ferenc*nek tudományos sikereiben egészen korán része volt; tehetsége már fiatalon, budai gimnáziumi éve alatt megmutatkozott. A tudományok és a tanulás iránti kötelességtudatát és klasszikus műveltségét példázza a gimnáziumi önképzésről írt pályadíjnyertes tanulmánya. A Széchenyi idézet, amelyet dolgozatának mottójául választott, és amely szerint „[a] tudományos emberfő mennyisége a nemzet igaz hatalma,” egész életét végig kísérte.⁶

¹ KUNCZ 1934, 1. p. Lásd még: CSEHI 2006, 119. p. HAMZA 1. p.

² KUNCZ 1934, 1. p. Lásd még: CSEHI 2006, 119. p.

³ BAUMGARTEN 1929, 7. p. Lásd még: KUNCZ 1934. 1. p. CSEHI 2006. 119. p.

⁴ BAUMGARTEN 1929, 7.p.

⁵ Uo. 7. p. Lásd még: KUNCZ 1934, 1. p. CSEHI 2006, 119. p.

⁶ BAUMGARTEN 1929, 7.p.

Jogi tanulmányait Bécsben és Budapesten folytatta.⁷ Vizsgáit kitűnő eredménnyel fejezte be 1875-ben,⁸ majd egy évvel később állami ösztöndíjasként külföldi tanulmányúton vett részt, amelynek helyszíneként Bécs, Lipcse, Berlin, Göttingen és Párizs szolgált.⁹ A két és fél éves külföldi tanulmányút későbbi tudományos tevékenységére is nagy hatással volt.¹⁰ Az ösztöndíjas időszak alatt a kor legnagyobbjaitól tanulhatott; Göttingenben Rudolf *Jhering*től, Berlinben Theodor *Mommsent*ől és *Goldschmidt*-től, Bécsben töltött évei alatt pedig *Grünhuttal* és *Ungerrel* került munkakapcsolatba.¹¹

Egyetemi pályára fiatalon lépett, amikor a budapesti Magyar Királyi Egyetem kereskedelmi és váltójogi magántanárává nevezték ki,¹² majd később a nagyváradi jogakadémia tanára lett.¹³ A Nagyváradon töltött évek nemcsak szakmai pályafutása, hanem magánéleti boldogsága szempontjából is fontos szerepet játszottak – itt ismerkedett meg feleségével, *Huzella* Erzsébettel.¹⁴

1881-ben a Kolozsvári Tudományegyetem kereskedelmi, váltójogi és törvénykezési tanárává nevezték ki.¹⁵ A magyar Cambridge-ként is ismert Kolozsvár sokat adott *Nagy Ferenc*nek – nemcsak tudós egyéniségét formálta, hanem szellemi ösztönzést is jelentett számára.¹⁶ Itt ismerkedett meg a magyar közjogtudomány meghatározó alakjával, *Concha Győző*vel; Kolozsvár későbbi városépítő polgármesterével, *Haller Károly*lyal; a római jogtudomány irányában elkötelezett *Farkas Lajos*sall; és a nemzeti magánjogot építő *Grosschmid* Bénivel.¹⁷ A kolozsvári évek nemcsak nagyszerű szakmai, hanem boldog családi pillanatokot is tartogattak számára – négy gyermeke született.¹⁸ 1886-ban választották meg először a kolozsvári egyetem jog- és államtudományi karának dékánjává, mely tisztséget 1898/99-ben és 1914/15-ben is betöltötte.¹⁹

1890-ben nevezték ki a budapesti Tudományegyetem kereskedelmi és váltójogi tanárává.²⁰ Egyetemi tanárként fő hivatását a fiatal jogászság nevelése jelentette. Egykori tanítványa, *Baumgarten* Nándor a gazdasági és kereskedelmi élet gyakorlati kérdéseire kristálytiszta logikával rávilágító tanárként jellemezte.²¹ *Baumgarten* szerint *Nagy Ferenc* előadásainak könnyed stílusa hozzájárult ahhoz, hogy tanítványai értsék és alkal-

⁷ KUNCZ 1934, 1. p. Lásd még: CSEHI 2006, 119. p. HAMZA 1. p.

⁸ BAUMGARTEN 1929, 7. p. Lásd még: KUNCZ 1934, 1-2. pp. CSEHI 2006, 119. p. HAMZA s. d. 1. p.

⁹ BAUMGARTEN 1929, 7. p. Lásd még: KUNCZ 1934, 2. p. CSEHI 2006, 119. p. HAMZA p.

¹⁰ KUNCZ 1934, 2. p.

¹¹ BAUMGARTEN 1929, 7. p. Lásd még: KUNCZ 1934, 2. p. HAMZA 1. p.

¹² KUNCZ 1934, 2. p. Lásd még: CSEHI 2006, 119. p. HAMZA 1. p.

¹³ BAUMGARTEN 1929, 8. p. Lásd még: KUNCZ 1934, 2. p. CSEHI 2006, 119. p. HAMZA 1. p.

¹⁴ BAUMGARTEN 1929, 8. p.

¹⁵ Uo.8. p. Lásd még: KUNCZ 1934, 2. p. CSEHI 2006, 119. p. HAMZA 1. p.

¹⁶ KUNCZ 1934, 3. p.

¹⁷ BAUMGARTEN 1929, 8. p. Lásd még: KUNCZ 1934, 3-4. pp.

¹⁸ BAUMGARTEN 1934, 8. p.

¹⁹ KUNCZ 1929, 2. p. Lásd még: CSEHI 2006, 119. p. HAMZA 1. p.

²⁰ KUNCZ 1934, 2. p. Lásd még: CSEHI 2006, 119. p. HAMZA 1. p.

²¹ „Az ő jogi éleslátásának prizmján keresztül a legkomplexebb jelenségek is alapszíneikre bomlottak; a legnehezebb, legkomplikáltabb jelenségeket a legum cupida juvenusnak, de még a laikusoknak is világosan megtudta magyarázni. Tanításait az induktív módszerrel kezdte meg és az anyag leegyszerűsítésével, a kételyek kiküszöbölésével értette meg tételeit.” BAUMGARTEN 1929, 10. p.

mazni is tudják az elméletet.²² Előadásai során az általános szempontrendszerből kiindulva „kényelmes ösvényeken vezetette hallgatóit egyik fától a másikig, és mindig megtalálta a kivezető utat a jogszabályok szövevényéből.”²³ Nagy Ferenc a vizsgákon is nemes lelkeről tett tanúbizonyságot. *Baumgarten* így emlékszik rá: „[t]anítványai mély tisztelettel hajoltak meg előtte, sohasem mertek volna diákosan visszaélni jóságával s mégis nagyon szerették és ragaszkodtak hozzá.”²⁴

Tudományos pályájának meghatározó állomását jelenti a Magyar Tudományos Akadémia levelező, majd később rendes tagjává választása.²⁵ 1897-ben megjelent váltójogi kézikönyvéért az Akadémia a jogtudományi pályamunkák jutalmazására alapított Sztrokay-díjjal jutalmazta.²⁶

Szakmai munkájához szorosan kapcsolódott kodifikatori tevékenysége. *Szilágyi Dezső* igazságügy-miniszter törvényjavaslat kidolgozásával bízta meg a szövetkezetek és a biztosítási jog tárgyában, valamint közreműködött a polgári törvénykönyv kodifikációs munkálataiban is.²⁷

Tudományos munkásságával párhuzamosan lépett politikai pályára. 1900-tól, 1905-től és 1906-tól országgyűlési képviselő volt a vissói kerületben, 1910-től pedig a kaposvári kerületben.²⁸ 1900 és 1902 között a Kereskedelmi Minisztérium államtitkára volt, emellett a Szabadelvű Párt képviselőjeként is ténykedett.²⁹ Később, a Szabadelvű Pártból kilépve, szerepet vállalt az Alkotmánypártban, majd az Országos Alkotmánypárt másodelnöke volt.³⁰ Több alkalommal volt tagja a közgazdasági és pénzügyi bizottságnak és a quota-bizottságnak.³¹ 1914-ben a Polgári Törvénykönyv tárgyalására kijelölt képviselőházi bizottság főelőadója és helyettes elnöke volt.³²

Számos hazai és nemzetközi intézményben töltött be tisztséget: alelnöke volt az *International Law Association* nemzetközi szervezetnek, elnöke volt a Keleti Kereskedelmi Akadémia felügyelő bizottságának, illetve a Telepítő és a Parzellázó Banknak,³³ 1909-től a *Magyar Jogászegylet* elnöki tisztségét is betöltötte.³⁴ Később elnöke volt a

²² Uo. 9. p.

²³ Uo. 10. p.

²⁴ Uo. 38. p.

²⁵ Uo. 40. p. Lásd még: KUNCZ 1934, 5. p. CSEHI 2006, 119. p. HAMZA 1. p.

²⁶ BAUMGARTEN 1929, 19. p. Lásd még: KUNCZ 1934, 5. p. CSEHI 2006, 120. p. HAMZA 1 p.

²⁷ CSEHI 2006, 119. p.

²⁸ BAUMGARTEN 1929, 41. p. Lásd még: KUNCZ 1934, 5. p. CSEHI 2006, 121. p. HAMZA 1. p.

²⁹ KUNCZ 1934, 5. p. Lásd még: CSEHI 2006, 121. p. HAMZA 2. p.

³⁰ HAMZA 2. p.

³¹ CSEHI 2006, 121. p.

³² Uo. 120. p.

³³ Uo.

³⁴ A Jogászegylet vezetőjeként is ugyanolyan alázatos és alapos munkát végzett, mint egyetemi és politikai munkássága során. *Baumgarten* így emlékszik rá: „Bölcsességgel, nagy körültekintéssel, ügybuzgósággal és egyszerűséggel vezetete egyetűnket s mi hűséggel követtük őt, akiben nemcsak a hivatott vezért láttuk, hanem a tökéletes férfi eszményképének megtestesülését is, az igazan jó embert, akiben az értelem fonságát a szív jósága kötötte össze lényének szeretetkeltő külső megnyilatkozásával, puritán tiszta jellemének keresetlen, nemes egyszerűségével. Ezekkel a kiváló tulajdonságokkal lett a jogászok fényes testületének hivatott vezérévé s méltó képviselőjévé.” BAUMGARTEN 1929, 34. p. Lásd még: KUNCZ 1934, 5. p. CSEHI 2006, 120. p. HAMZA 2. p.

Haltenyésztő Társulatnak, majd a Magyar-Holland Biztosító Társaságnak. 1920-ban a Magyar-Olasz Bank igazgatóságába választották, majd később a Biztosítási Tanács alelnökévé nevezték ki.³⁵

A magyar államot több alkalommal képviselte nemzetközi szinten: a Code Civil 100 éves jubileumán 1904-ben Párizsban, 1907-ben a cremonai nemzetközi szövetkezeti kongresszuson és a velencei tengerjogi konferencián, 1909-ben a brémai és a brüsszeli nemzetközi kongresszuson, 1910-ben a hágai nemzetközi váltójogi államértekezleten, majd a brüsszeli nemzetközi tengerjogi értekezleten,³⁶ majd 1912-ben – és később, 1922-ben is – a hágai nemzetközi választottbíróóságban.³⁷

Ugyanebben az évben a váltójogi nemzetközi harmonizációját koordináló nyolc tagú szerkesztőbizottság tagjává választották.³⁸ A szerkesztőbizottságban rajta kívül Hollandia, Norvégia, Svájc, Franciaország, Olaszország és Németország képviselői voltak jelen.³⁹ Szintén ebben az évben, a koppenhágai nemzetközi tengerjogi konferencia alelnöki tisztségét is betöltötte.⁴⁰

Az egyik legkiválóbb magyar kereskedelmi jogász 76 éves korában, 1928. szeptember 8-án lelt örök békére a Sopron vármegyei Röjtökön.⁴¹

II. Tudományos munkásság

Nagy Ferenc tehetségének kibontakozásához a 19. század ideális környezetet teremtett, amely nemcsak szakmai kiválóságokat, hanem emberi nagyságokat állított példaként az utókor számára.⁴²

Kollégái Nagy Ferencet mint pihenést nem ismerő, a jogtudomány iránt elkötelezett, kötelességtudó, tehetséges jogtudósként és kivételes emberként jellemezték.⁴³ Szászzy Béla a – Jogászegylet későbbi elnöke – a *Magyar Jogászegylet* 1929. évi május 12-i közgyűlésén így emlékezett Nagy Ferencre: „az olyan nagy szellem, amilyen Nagy Ferenc volt, nem tudta kimeríteni szellemének egész gazdagságát a tanári katedrán és íróasztalánál. Juttatnia kellett szellemi kincstárából a közéletnek és gazdasági életünknek is, amelyeknek majd mint államtitkár, országgyűlési képviselő és kodifikátor, majd mint előkelő gazdasági intézmények vezetője szintén egyik iránytadó szaktekintélye

³⁵ CSEHI 2006, 120. p.

³⁶ CSEHI 2006, 119-120. p.

³⁷ KUNCZ 1934, 19. p. Lásd még: CSEHI 2006, 120. p.

³⁸ KUNCZ 1934, 19. p. Lásd még: CSEHI 2006, 120. p.

³⁹ KUNCZ 1934, 19. p.

⁴⁰ CSEHI 2006, 120. p.

⁴¹ BAUMGARTEN 1929, 43. p. Lásd még CSEHI 2006, 119. p. HAMZA 1. p.

⁴² Elég csak *Vámbéry* Rusztemre gondolni, aki nemcsak a büntető jogtudomány neves alakjaként ismert, hanem számtalan vagyontalan képviselőt is ellátta, vagy a büntető jogtudomány alapjait lefektető *Csemegi* Károlyra, aki amellet, hogy a *Magyar Jogászegylet* egyik alapítójaként ismert, kiváló poéta is volt. Ugyancsak elég a magyar magánjog meghatározó alakját, a Kossuth-díjas *Szladits* Károly személyét magunk elé idézni vagy *Moór* Gyulára, a jogbölcészre gondolni, aki a felsőoktatás újrászervezésében is jelentős szerepet vállalt. Lásd: BARNA 2019, SEREG 2014, SEREG 2017 és SEREG 2019.

⁴³ BAUMGARTEN 1929, 11. p. KUNCZ 1934, 2. p.

volt ő.”⁴⁴ Szász jogászegyleti székfoglalójában Nagy Ferencet a következőképpen jellemezte: „Még élénken előttünk áll az ő nemes egyénisége, imponáló, nemes nagy alakja, jóságos tekintete, a szelíd kék szemeiből sugárzó szeretet és értelmének mély bölcsessége. Mindnyájan éreztük az ő szellemének, tudásának és jellemének kiválóságait, a nélkül, hogy ő ezt másokkal éreztetni kívánta volna; szívélyes modorával, szelidséggel, szerénységgel, mások véleményének megbecsülésével és türelemmel tudott vezetni s másokat követésre bírni azzal, hogy egész lényé bizalmat sugárzott és rokonszenvet keltett. Azok közé a ritka férfiak közé tartozott ő, akiknek komoly, nemes lényé, kiváló szelleme és kristálytisza jelleme akaratlanul is tekintélyt és tiszteletet parancsol s egyúttal ragaszkodást és szeretetet ébreszt.”⁴⁵

Kuncz Ödön egyszerűen a magyar jogtudomány megteremtőjének és nagymesterének nevezte és tudós egyéniségként jellemezte Nagy Ferencet.⁴⁶ A Magyar Tudományos Akadémia 1933. november 27-én tartott ülésén, emlékbeszédében arra emlékeztetett, hogy Nagy Ferenc a jogtudományra nem szorosan vett tudományként tekintett – sokkal inkább művészetként értelmezte azt. A jogtudomány szerinte interdiszciplináris tudomány, amelyhez közgazdaságtani, pszichológiai, szociológiai ismeretekre is szükség van; és amelynek művelésében nagy szerepet kell kapnia a kazuisztikának.⁴⁷

Valóban, Nagy Ferenc úgy tekintett a jogra, mint az egyes élethelyzetek szolgálatára hivatott területre, amelynek lényege a változás. Nézetei szerint egy ilyen rendszerben az elmélet a gyakorlatot szolgálja és így alkalmas a gyakorlati kérdések megválaszolására.⁴⁸ Ahogyan 1909. december 12-i székfoglaló beszédében mondja: „Mindig szemem előtt tartottam azt, hogy a jogtudomány kat-exochen gyakorlati tudomány. A jogtudománynak nincs öncélja; arra szolgál, hogy a jog a társadalomban, az államban érvényesüljön és hogy ez az érvényesülés minél jobban elő legyen készítve és irányítva. Ez a jogtudomány egyedüli célja, és amidőn ez kétségtelen, akkor arról beszélni, hogy az elmélet nélkülözheti a gyakorlat útmutatásait és megfordítva, a gyakorlat el tud lenni az elmélet nélkül: ez olyan beszéd, mely odavezet, hogy az elméletből meddő spekuláció lesz, vagy, amint Savigny mondja, üres játék, a gyakorlatból pedig ingadozó, a jogkéréső közönségre nézve folytonos kockázatot tartalmazó mesterség, routine.”⁴⁹

Nagy Ferenc úgy vélte, hogy a jogi problémák észrevételéhez és a jogtudomány fejlődéséhez elengedhetetlen a kritikus gondolkodás és az eltérő nemzetek jogrendszerének megismerése. Valamennyi nemzet jogrendszerének sajátosságait ismerve és azok szabályozását felhasználva egy cél vezette egész életében, a magyar jogtudomány lehető legmagasabb szintű művelése.⁵⁰ Nemzetközi tapasztalatai, az angol, észak-amerikai, francia, olasz jogtudomány megismerése segítették őt ennek a célnak az elérésében. Kiemelkedőnek tekinthető az összehasonlító jog területén végzett tevékenysége, amelynek körében 1879-től kezdődően, a párizsi *Société de législation comparé* magyarországi levelezője

⁴⁴ BAUMGARTEN 1929, 3. p.

⁴⁵ Uo. 38. p.

⁴⁶ KUNCZ 1934, 9. p.

⁴⁷ Uo. 7. p.

⁴⁸ Uo. 9–10. pp.

⁴⁹ BAUMGARTEN 1929, 36. p.

⁵⁰ Uo. 34. p.

volt.⁵¹ Eközben azonban valami többet is létrehozott. Szakmai pályafutásának egyik legnagyobb eredményeként megteremtette az összehasonlító jogtudományt.⁵²

Nagy Ferenc munkássága a kereskedelmi joghoz kapcsolódó területeket ölelte fel.

Az önálló magyar kereskedelmi tudomány létrehozásának igénye már fiatalon, külföldi tanulmányútjai során megfogalmazódott benne. A jogászság nagyjaitól tanultak pedig arra sarkallták, hogy ő is hasonló magasságokba emelkedjen.⁵³

Tudományos és szakmai munkássága számos tudományos publikációjában, monográfiáiban köszön vissza. Tanulmányai, értekezései, dolgozatai rendszeresen jelentek meg a *Jogtudományi Közönyben* és a *Magyar Igazságügyben*, valamint a *Magyar Pénzügyben*, a *Magyar Jogászegyleti Értekezésekben*, a *Jogállamban*, az *Igazságügyi Határozatok Tárában*, a *Kereskedelmi Jogban*, az *Ügyvédek Lapjában* és a *Biztosítási és Közgazdasági Lapokban*.⁵⁴ Állandó munkatársa volt a *Magyar Themisnek*, tagja volt a *Csemegitársaságnak* és 1879-ben aktív részese volt a *Jogászegylet* megalapításának is.⁵⁵

A kereskedelmi és váltójog

A kereskedelmi jog Nagy Ferenc munkásságának meghatározó területét jelentette. A kereskedelmi jog atyjaként megalkotott számos monográfiája és értekezése maradt az utókorra. A két legfontosabb problémát a kereskedelmi társaságokban és az értékpapírban látta.⁵⁶

1878-ban a *Magyar Igazságügyben* megjelent *A kereskedelmi társaságok jogi természeté* című tanulmányában a kereskedelmi társaságok jogi megítélésével foglalkozik, azzal, hogy azok a jogi személy (*universitas*) vagy a közönséges magánjogi társaság (*societas*) hatókörébe sorolhatóak. Elemzésében további fontos kérdésekre keresi a választ: vajon elhelyezhetőek-e a kereskedelmi társulatok egyetlen közös fogalom alá, visszavezethetőek-e egyetlen közös alapelvre? Ezekkel a kritikai élel megfogalmazott kérdésekkel Nagy Ferenc elméleti és gyakorlati problémákra mutatott rá. Vajon a folyamatosan fejlődő kereskedelmi jelenségek általában beilleszthetőek-e a már megszilárdult fogalmak alá? Vajon nem áll-e éppen ellentétben a kereskedelem természetével az, ha római jogi alapokon nyugvó jogintézményekkel kívánjuk szabályozni?⁵⁷

Nagy Ferenc rávilágított, hogy a forgalomban részt vevő kereskedelmi társulásokat eltérően kell megítélni attól függően, hogy azok jogi személynek vagy magánjogi társaságnak minősülnek. Ha ugyanis a kereskedelmi társulatok jogi személyek, jogképességük független az egyes társulati tagok jogképességétől: a kereskedelmi társulat váltóképes lesz, még ha tagjai nem is lesznek azok; a társulat ingatlanokat szerezhet, még ha tagjai nem is képesek erre; a társulat örökölhet, még ha tagjai nem is bírnak öröklési képességgel. Abban az esetben viszont, ha a kereskedelmi társulatok nem jogi szemé-

⁵¹ BAUMGARTEN 1929, 8. p. Lásd még: CSEHI 2006, 119. p.

⁵² KUNCZ 1934, 2-3. pp.

⁵³ Uo. 2. p.

⁵⁴ Országgyűlési Könyvtár, Szerzői életrajzok, Jogtudós szerzők. BAUMGARTEN 1929, 23. p. 25. p. HAMZA 2. p.

⁵⁵ BAUMGARTEN 1929, 8. p.

⁵⁶ KUNCZ 1934, 16. p.

⁵⁷ NAGY 1878a, 117. p.

lyek, hanem a közönséges magánjogi társaság fogalma alá esnek, nem a társulat, hanem a tagok jogképessége bír jelentőséggel.⁵⁸

Tanulmányában a kereskedelmi társaságok jogi természetének vizsgálata során elsőként a közönséges magánjogi társaság és a jogi személy mint a társulati intézmények jogi alapfogalmait tekinti át, figyelemmel arra, hogy az egyes emberi egyesülések általában ezen két jogintézmény hatálya alá sorolandóak.⁵⁹ Álláspontja szerint a magánjogi társaság és a jogi személy között egyfajta fejlődési útvonal, átmenet határozható meg: „*a mi a kiindulási pontnál merően societas volt, idővel universitássá fejlődhetik.*”⁶⁰

Tanulmányában felhívta a figyelmet arra, hogy a francia jogtudomány uralkodó nézete szerint a közönséges magánjogi társaság is jogi személynek tekintendő. Nagy Ferenc álláspontja szerint azonban ez, a cél és az akarat egységét, mint a jogi személy fő kritériumát meghatározó megközelítés téves.⁶¹ Troplong azon véleményét, amely szerint a társaság jogi személy, ám ha „*a személyesítés kényelmetlenné válik, a közös tulajdon, a condominium elve emeltetik érvényre*”, nem fogadja el.⁶² Ugyancsak elveti azt a német jogtudományi álláspontot, amely szerint a *societas* és *universitas* között egy köztes társasági formát kell felállítani.⁶³ Ezek helyett, Nagy Ferenc tanulmányában két egyszerű, mégis merész, kritikai jellegű megállapítást tesz.

Elsőként azt, hogy a kereskedelmi társaságok jogi személyek, amennyiben két feltétel fennáll. Az első ilyen feltétel az, hogy a kereskedelmi társulat belső viszonyaiban, saját tagjaival szemben önálló alanyként járjon el; a második feltétel pedig az, hogy a kereskedelmi társulat a külső viszonyaiban, harmadik személyekkel szemben is tagjaitól különálló, önálló jogalanyként lépjen fel.⁶⁴

A második jelentős megállapítás pedig az, hogy a kereskedelmi társaságok a *societas*-ra, a magánjogi társaságra vezetendők vissza.⁶⁵ Ezzel Nagy Ferenc azon általánosan elfogadott német jogtudományi állásponttal helyezkedett szembe, amely szerint kizárólag a közkereseti és a betéti társaság vezethető vissza a magánjogi társaságra. A kor jogtudományi nézetei szerint a részvénytársaság, a szövetkezet, a korlátolt felelősségű társaság és a betéti részvénytársaság *universitas personarum*nak, egyesületnek volt tekintendő.⁶⁶

A kereskedelmi társaságok elemzése későbbi írásaiban is visszaköszön.

Ilyen az 1884-ben megjelent, *A magyar kereskedelmi jog kézikönyve I-II.* című munkája. A mű több kiadást is megélt. Utoljára 1914-ben adták ki, akkor már nyolcadik alkalommal.⁶⁷ Az első és az utolsó kiadás között eltelt közel 30 év lényegében átfogja a kereskedelmi jog fejlődését.⁶⁸

⁵⁸ Uo. 118. p.

⁵⁹ Uo. 121. p.

⁶⁰ Uo. 132. p.

⁶¹ Uo. 122. p.

⁶² Uo. 124. p.

⁶³ Uo. 133. p.

⁶⁴ Uo. 428. p.

⁶⁵ Uo. 425. p.

⁶⁶ Uo. 425. p. Lásd még: BAUMGARTEN 1929, 25. p. KUNCZ 1934, 17. p.

⁶⁷ CSEHI 2006, 121.p.

⁶⁸ BAUMGARTEN 1929, 14. p.

A kézikönyvben a kereskedőkre és a kereskedelmi társaságokra vonatkozó szabályokat elemzi, a bírói gyakorlatot – mint a jog fejlesztésének eszközt – is bemutatva.⁶⁹

Az első kötetben a kereskedelmi jog státuszja jelenik meg. Vizsgálódásának tárgyát a kereskedők, a kereskedelmi cégjegyzék, a kereskedelmi cégek, a kereskedelmi könyvek, a cégvezetők és a kereskedelmi meghatalmazottak, a segédszemélyzet, a kereskedelmi társaságok, a közkereseti társaság, a betéti társaság, a részvénytársaság, a szövetkezet jelenti. Túlmutatva a fentiekre, a további kiadásokban a szövetkezeti elvek tudományos vizsgálata is megjelenik.⁷⁰

A kézikönyvben Nagy Ferenc a kereskedelmi jogot sajátos jogszabályokat magában foglaló, önálló jogrendszerként jellemzi. Álláspontja ugyanis az, hogy a kereskedelemben fellelhető jogviszonyok nem helyezhetők el egyértelműen a közjog-magánjog felosztásban.⁷¹

A kereskedelmi jog tárgyaként a kereskedelmi ügyet nevesíti, amelynek természetét vizsgálja. Mivel az 1875: XXXVII. törvény (a továbbiakban: Kereskedelmi törvény) sem generális fogalmat, sem pedig felsorolással nem határozta meg a kereskedelmi ügy definícióját, Nagy Ferenc egy általános szempontrendszert vezet be. Ez alapján a kereskedelmi ügy lehet az, amit jogszabály annak minősít, valamint a kereskedelmi ügyletekből származó ügyek.⁷² Átfogóan elemzi a kereskedelmi társaságokat, amelynek kiindulópontjaként a kereskedő fogalmát határozza meg. Rámutat arra, hogy a kereskedői minőség a Kereskedelmi törvényben nevesített kereskedelmi társaságok esetében áll fenn, vagyis a közkereseti társaság, a betéti társaság, a részvénytársaság és a szövetkezet esetében. Az egyesületek ellenben nem tekintendők a Kereskedelmi törvény szerinti kereskedőnek. Arra az elvi éllel megfogalmazott kérdésre pedig, hogy ezek alapján a kereskedelmi társaságok tagjai is kereskedőnek minősülnek-e, nemleges választ ad.⁷³

A kereskedelmi jogról szóló fejezetben visszaköszönnek már korábban megtett megállapításai. Eszerint a kereskedelmi jog az általános magánjog elágazása, a kereskedelmi társaságok pedig a magánjogi társaságra vezethetők vissza.⁷⁴

Hangsúlyozza azonban, hogy a kereskedelmi társaságok az organikus fejlődés következtében a közönséges magánjogi társaságtól eltávolodtak. A kereskedelmi társaságok fejlett szervezettel bírnak, míg a magánjogi társaságnál ilyen szervezetről nem lehet beszélni; a kereskedelmi társaság tagjai egyetemlegesen felelősek, míg a *societas* tagjai kötelezettségeikért egész vagyonukkal, de csak saját részük erejéig felelnek; továbbá, harmadik személyek irányába a kereskedelmi társaságok esetében a társaság lesz jogosító és kötelező, míg a *societas* esetében ezek a tagok lesznek. Ezt az elhatárolást kiemelve, Nagy Ferenc ismét bizonyítja, hogy a kereskedelmi társaság jogi személy.⁷⁵

Nagy Ferenc egyfajta bírálatot fogalmaz meg a kereskedelmi társaságok jogi szabályozását illetően. A Kereskedelmi törvény ugyanis a közkereseti és a betéti társaságok

⁶⁹ CSEHI 2006, 122. p.

⁷⁰ NAGY 1901a, 1-473. pp. Lásd még: CSEHI 2006. 122. p.

⁷¹ NAGY 1909, 4-5. pp.

⁷² NAGY 1901a, 31-33. pp. NAGY 1909, 33-35. pp. 43. p.

⁷³ NAGY 1901a, 69-70. pp.

⁷⁴ Uo. 209 p.

⁷⁵ Uo. 210. p.

esetében megkövetelte, hogy azok kereskedelmi ügyletekkel foglalkozzanak ahhoz, hogy kereskedelmi társaságnak minősülhessenek, azonban a részvénytársaság és a szövetkezet esetében a társaság formáját találta mérvadónak és függetlenül attól, hogy milyen célokkal foglalkoztak, azokat kereskedelmi társaságnak minősítette.⁷⁶ Nagy Ferenc azonban rávilágított arra, hogy a jogi szabályozásban elhatároló szempontnak a célt kellene tekinteni, vagyis azt, hogy a társaság magánjogi vagy kereskedelmi ügyletekkel foglalkozik-e, nem pedig a társaság formáját. Abban az esetben, ha a társaság kereskedelmi ügyletekkel foglalkozik, kereskedelmi társaság lesz, ha pedig nem ez a célja, akkor magánjogi társaságnak kellene azt tekinteni, függetlenül annak társasági formájától.⁷⁷

Nagy Ferenc műveiben a kereskedelmi ügyletek is jelentős szerephez jutnak. A kézikönyv második kötetében a kereskedelmi ügyletekről értekezik, amelyeket a kereskedelmi jog súlypontjaként jellemez. Nagy Ferenc úgy fogalmaz, hogy hiába is bírnak nagy jelentőséggel az első kötetben tárgyalt jogintézmények, azok nem a kereskedelem tartalmát adják meg, hanem annak eszközeként szolgálnak. A kereskedelem valódi tartalma a kereskedelmi ügyletekből áll: a kereskedelmi társaságok ezek szolgálatában állnak, a kereskedelmi ügyek pedig ezekből származnak.⁷⁸ A kötetben figyelmet szentel a szokások szerepének a jogviták eldöntése során, valamint a készfizető kezesség tartalmára, a rendes kereskedő gondosságára, a kártérítés tartalmára, a számla befogadásának jelentésére, és a kereskedelmi meghatalmazottakra vonatkozó szabályokat is bemutatja.⁷⁹ Értekezik az értékpapírokról is, figyelemmel azoknak a kor kereskedelmi ügyleteiben betöltött szerepére.⁸⁰

Munkássága során Nagy Ferenc a kereskedelmi jog bírói gyakorlatát is vizsgálta. A *Jogtudományi Közönyben* megjelent, a különböző ügyletek perelhetőségével foglalkozó publikációiban például a magyar királyi Curia azon döntésével foglalkozott, amely szerint „a különböző ügyletekből (*Diferenzgeschäfte*), mint fogadásszerű tőzsde kötésekől származó igények kereset útján nem érvényesíthetők.”⁸¹ Kritizálta azt, ahogyan a Curia nem következetesen állapította meg a bizonyítási terhet,⁸² majd azt elemezte, hogy az ilyen ügylet kereshető-e, valamint, hogy fogadásszerű ügylet-e egyáltalán.⁸³ Azon az állásponton volt, hogy negatív következményekkel bír az, ha a bíróság figyelmen kívül hagyja a jóerkölcsöt, a méltányosságot, az osztó igazságot, a közérdeket, az egyetemi közgazdasági érdeket, a nyomós okot, a forgalmi hűséget, a felek akaratát és így, szubjektív alapon hoz döntést. Mindez ugyanis a – jogban olyan fontos – kiszámíthatóság követelményével ellentétes.⁸⁴

⁷⁶ Uo. 213. p.

⁷⁷ Uo.

⁷⁸ NAGY 1901b, 1–2. pp.

⁷⁹ Uo. 1–451. pp. Lásd még: CSEHI 2006, 122–123. pp.

⁸⁰ CSEHI 2006, 123. p.

⁸¹ NAGY 1878b, 173. p.

⁸² Uo. 174. p.

⁸³ NAGY 1878c, 182–184. pp.

⁸⁴ KUNCZ 1934, 12. p.

1879-ben a Kereskedelmi törvény szövegét a kúriai ítélkezési gyakorlattal együtt adta ki.⁸⁵ Nagy Ferenc kereskedelmi jog területén tett megállapításai korának jogalkotására is hatással voltak. Kuncz Ödön mutatott rá, hogy az ő nézetei köszöntek vissza az 1900: XV. törvénycikkben és a kereskedelmi üzlet átruházásáról szóló 1908: LVII. törvénycikkben, valamint a kereskedősegédeknek és az ipari kereskedelmi vállalatok tisztviselőinek szolgálati viszonyáról szóló 1910-1920. M. E. számú rendeletben. Az 1930: V. törvénycikkben a korlátolt felelősségű társaságok és a csendes társaságok szabályozása ugyancsak Nagy Ferenc ezen társaságok szabályozásával kapcsolatos álláspontját tükrözték.⁸⁶

Nagy Ferenc munkásságának meghatározó részét jelentette az értékpapírhoz – mint a kereskedelmi joghoz szorosan kapcsolódó terület – vizsgálata. A váltójog nemzetközi egységesítése munkásságának jelentékeny részét képezte.⁸⁷

Kitűzött célja volt a váltójog egységesítése és a nemzetközi váltójog megalkotása. 1876-ban a *Jogtudományi Közönyben* jelent meg publikációja, amelyben arról írt, hogy az *Association pour la réforme et la codification du droit international* elfogadta a nemzetközi váltójog alapjául szolgáló 18 elvet.⁸⁸ A nemzetközi váltójog megszületéséről 1880-ban cikksorozatot közölt a *Magyar Themis*ben, majd 1908-ban, az *International Law Association* budapesti konferenciáján is a váltójog témájával foglalkozott.⁸⁹

Kritikus gondolkodása jelenik meg nemcsak az 1884-es, *A váltóképesség korlátozása* című tanulmányában; hanem az 1889-es *Váltókezesség és avallum* című tanulmányában is, amelyben a magyar, a német, a francia és az orosz jog közötti ellentmondásokat elemezte.⁹⁰

1897-ben jelent meg először *A magyar váltójog kézikönyve* című kötete, amely addigi tanulmányainak összegzése. Munkájának alapjaként ebben az esetben is az összehasonlító módszer szolgált. A monográfiában foglalkozik a váltóképességgel, valamint az idegen és a saját váltóval.⁹¹ Az Einert-Siegel-Kuntze iskolához csatlakozva, szakít azzal az olasz-francia-angol állásponttal, amely a szerződéses gondolattal oldotta meg az értékpapírhoz kapcsolódó problémákat.⁹² A magyar váltójog kézikönyve az a munkája, amelyben az egyoldalú ígéret alapján kiépíti az értékpapír-elméletet.⁹³

A váltójog területén kodifikátori tevékenysége is jelentős volt. *Sichermann* Bernáttal és *Fodor* Árminnal együtt készítették el az új magyar váltótörvény tervezetét.⁹⁴ 1914-ben jelent meg *A nemzetközi váltójogi egyezmény és az ennek alapján alkotott új magyar váltótörvény magyarázata* című kommentárja, amelyben a nemzetközi váltójogi egyezményt és a főbb eltéréseket is bemutatja.⁹⁵

⁸⁵ CSEHI 2006, 121. p.

⁸⁶ KUNCZ 1934, 21. p.

⁸⁷ Uo. 19. p.

⁸⁸ NAGY 1876, 419–420. pp. Lásd még: CSEHI 2006, 123. p.

⁸⁹ BAUMGARTEN 1929, 22. p. Lásd még: CSEHI 2006, 124. p.

⁹⁰ CSEHI 2006, 124. p.

⁹¹ NAGY 1898a, 1–567. pp. Lásd még: CSEHI 2006, 124. p.

⁹² KUNCZ 1934, 19. p.

⁹³ BAUMGARTEN 1929, 20. p.

⁹⁴ KUNCZ 1934, 21. p.

⁹⁵ NAGY 1914, 1–27. pp.

Nagy Ferenc váltójog iránti elkötelezett munkáját mi sem bizonyítja jobban, mint hogy a nemzetközi váltójog megalkotására létrehozott hágai konferenciákon három nagy név szerepelt állandóan – a francia *Lyon-Caen*é, a német *Simons*é és a magyar Nagy Ferencé.⁹⁶

A szövetkezeti és biztosítási jog

A szövetkezeti és biztosítási jogi kérdések a kereskedelmi jog részeként kerültek Nagy Ferenc jogtudományi munkásságába.

1879-től kezdődően több alkalommal is foglalkozott tanulmányaiban szövetkezeti jogi témákkal. Olyannyira, hogy 1894-ben megjelent *A szövetkezetek reformja* című tanulmányában a szövetkezeti jog megújításáért szállt harcba.⁹⁷

A szövetkezeti jog iránti szakmai kötődését mutatja, hogy annak kérdéseit rendes akadémiai taggá választásakor, akadémiai székfoglalójában is tárgyalta 1906-ban. Nyitókérdései között arra kereste a választ, hogy „[...] *szabad-e ebből arra is következtetni, hogy a szövetkezetek épen olyan nyereszkesedő, lucratív célú társaságok, mint a többi, például a részvénytársaság?*”⁹⁸

Ahogy *Kuncz* rávilágított, Nagy Ferenc munkásságának szövetkezeti jog fejlődésére, szabályozására gyakorolt hatása jelenik meg a gazdasági és ipari hitelszövetkezetekről szóló 1898: XXIII. törvénycikkben, és az ezt módosító és kiegészítő 1920: XXX. törvénycikkben, az Iparosok Országos Központi Szövetkezetéről és az ipari anyagbeszerző, termelő és értékesítő szövetkezetekről szóló 1924: XVIII. törvénycikkben.⁹⁹ Részt vett a biztosító magánvállalatok állami felügyeletéről és egyes közhiteli kérdések rendelkezéséről szóló 1923: VIII. törvénycikk előkészítésében, valamint a biztosítási díj fizetésével kapcsolatos egyes kérdésekről szóló 1927: X. törvénycikk megalkotásában.¹⁰⁰

Szorosan a kereskedelmi és értékpapírjog területéhez kapcsolódva, 1898-ban jelent meg *A gazdasági és ipari hitelszövetkezetekről szóló törvény magyarázata* című monográfiája, amelyben a gazdasági és ipari hitelszövetkezetekre, illetve a központi hitelszövetkezetre vonatkozó szabályozást tekinti át.¹⁰¹

Egyéb művei

Nagy Ferenc nemcsak a kereskedelmi jog és a kapcsolódó jogterületek témaköreiben vizsgálódott, hanem olyan területeken is, mint a tengeri magánjog, a törvénykezési jog vagy a telefonjog, illetve a jogi oktatás.¹⁰²

A tengeri magánjogról szóló értekezései – amilyen a *Tengeri jogunk reformjai* című tanulmánya is – ugyancsak fontos területét képezték tudományos munkásságának. Emellett, a tengerjog területén kodifikátori tevékenysége is jelentősnek tekinthető.

⁹⁶ KUNCZ 1934, 19. p.

⁹⁷ CSEHI 2006, 125–126. pp.

⁹⁸ NAGY 1906, 353. p.

⁹⁹ KUNCZ 1934, 21. p.

¹⁰⁰ CSEHI 2006, 127. p.

¹⁰¹ NAGY 1898b, 1–147. pp.

¹⁰² CSEHI 2006, 130. p.

1892-ben, *Szilágyi* Dezső igazságügyi miniszter felkérésére, majd 1908-ban a tengeri magánjogról szóló törvényjavaslatot készítette.¹⁰³

Akadémiai levelező taggá választásakor, székfoglalójában a tengerjog nem létezése mellett érvelt.¹⁰⁴ Már bevezetőjében azzal a kérdéssel indít: „[...] sok ember ajkán lesz a kérdés, vajjon magyar tengerjog valóban létezik-e?”¹⁰⁵

Nagy Ferenc a nagyváradi és a kolozsvári egyetemi tanári pályafutása alatt törvénykezési jogot is tanított.¹⁰⁶ A törvénykezési jog körében azonban nemcsak tanári, hanem publikációs tevékenységéről is szót kell ejteni. 1889-ben jelent meg a *Polgári Törvénykezés Rendje Magyarországon, különös tekintettel a bírói gyakorlatra* című monográfiájának első kötete.¹⁰⁷ A további – második és harmadik – kötetekben a peres, végrehajtási és a peren kívüli eljárás elemzésére vállalkozott volna.¹⁰⁸ Az eredetileg három kötetre tervezett mű azonban sajnálatos módon folytatás nélkül maradt.¹⁰⁹

Nagy Ferenc tudományos tevékenységével párhuzamosan végezte törvényelőkészítő munkáját. Munkásságában ez a két fő irányvonal egymást kiegészíti és élesen el nem választható. Monográfiái, értekezései, tanulmányai nemcsak előkészítették a törvények megváltoztatását, hanem kommentárjai értelmezték is azokat.¹¹⁰

Sokoldalú tevékenysége, eredményei, munkássága igazán kivételes általános és jogi műveltségről tesznek tanúbizonyságot. *Nagy* Ferenc egész életében aktívan alakította a nemcsak a hazai, hanem a nemzetközi jogfejlődést is.

III. Fontosabb művei

Nemzetközi váltójog. Jogtudományi Közlöny, 11. évf. 1876. 44. szám.

A kereskedelmi társaságok jogi természete különös tekintettel a főbb európai törvényhozásokra. Pesti Könyvnyomda. Budapest, 1878.

A kereskedelmi társaságok jogi természete. Különös tekintettel a főbb európai törvényhozásokra. In: Magyar Igazságügy, 10. kötet, Budapest, 1878. [Nagy 1878a] *A különbözőzeti ügyletek kereseshetősége.* Jogtudományi Közlöny, 1878. 21. és 22. sz. [Nagy 1878b. [Nagy 1878c]

A magyar kereskedelmi jog kézikönyve, különös tekintettel a bírói gyakorlatra I–II. Athenaeum. Budapest, 1884.

A polgári törvénykezés rendje Magyarországon. Ajtai K. Albert nyomdája. Budapest-Kolozsvár, 1889.

Magyar tengerjog, Akadémiai székfoglaló. Értekezések a társadalmi tudományok köréből, XI. kötet, 8. szám. Magyar Tudományos Akadémia. Budapest, 1894.

¹⁰³ CSEHI 2006, 128–129. pp.

¹⁰⁴ CSEHI 2006, 128. p.

¹⁰⁵ NAGY 1894, 383. p.

¹⁰⁶ CSEHI 2006, 125. p.

¹⁰⁷ KUNCZ 1934, 3. p.

¹⁰⁸ NAGY 1889, Előszó.

¹⁰⁹ BAUMGARTEN 1929, 23. p.

¹¹⁰ Uo. 1929, 30. p.

A magyar váltójog kézikönyve különös tekintettel a bírói gyakorlatra és a törvényhozásra. Athenaeum. Budapest, 1897.

A magyar váltójog kézikönyve, különös tekintettel a bírói gyakorlatra és a külföldi törvényhozásokra. Második javított és bővített kiadás. Athenaeum. Budapest, 1898. [NAGY 1898a]

A gazdasági és ipari hitelszövetkezetekről szóló törvény magyarázata. Grill K. Budapest, 1898. [NAGY 1898b] *A kereskedelmi törvény revíziója.* Franklin Társulat. Budapest, 1900.

A magyar kereskedelmi jog kézikönyve: különös tekintettel a bírói gyakorlatra. I-II. kötet. Ötödik javított és bővített kiadás, Athenaeum. Budapest, 1901. [Nagy 1901a. Nagy 1901b] *Törvényjavaslat a szövetkezetekről.* Grill Károly. Budapest, 1904.

A szövetkezetek alapelve, Székfoglaló értekezés. Értekezések a társadalmi tudományok köréből, XIII. kötet, 6. szám. Magyar Tudományos Akadémia. Budapest, 1906.

Visszapillantás kereskedelmi és váltótörvényünk 30 esztendejére. Franklin Társulat. Budapest, 1907.

Emlékezés Hegedüs Sándor fölött. Magyar Tudományos Akadémia. Budapest, 1908.

Törvényjavaslat a tengeri magánjogról. Pesti Nyomda. Budapest, 1909.

A nemzetközi váltójogi egyezmény és az ennek alapján alkotott új magyar váltótörvény magyarázata. Athenaeum. Budapest, 1914. *Vécsey Tamás t. tag emlékezete.* Magyar Tudományos Akadémia. Budapest, 1922.

IV. Irodalomjegyzék

- BARNA BARBARA: *Vámbéry Rusztem – A kriminológus kultúremlék.* 2019. <https://www.jogiforum.hu/arckepecsarnok/43> (Letöltés ideje: 2019. december 21.).
- BAUMGARTEN NÁNDOR: *Nagy Ferenc. Emlékezés.* Különlenyomat a Magyar Jogászegyleti értekezések 1929. évi XX. kötetéből, 1929.
- CSEHI ZOLTÁN: *Nagy Ferenc*, In: HAMZA GÁBOR (szerk.): *Magyar Jogtudósok*, Harmadik kötet, ELTE Állam- és Jogtudományi Kar. Budapest, 2006.
- HAMZA GÁBOR: *Magyar Tudományos Akadémia, Jubileumi megemlékezések – Nagy Ferenc.* https://mta.hu/data/dokumentumok/ix_osztaly/Jubileumi%20megemlekezesek/Nagy_Ferenc_rendes_tag_1852_1928.pdf (Letöltés ideje: 2019. december 21.).
- KUNCZ ÖDÖN: *Nagy Ferenc r. tag emlékezete.* A Magyar Tudományos Akadémia elhunyt tagjai fölött tartott emlékbeszédek. 1934/22, XXI. kötet.
- LÉVY-ULLMANN, HENRI: *Account of the french society of comparative legislation* <https://www.jstor.org/stable/pdf/1321756.pdf> (Letöltés ideje: 2019. december 21.).
- Országgyűlési Könyvtár, *Szerzői életrajzok, Jogtudós szerzők*, <https://dt.ogyk.hu/hu/gyujtemenyismertetok/szerzoi-eletrajzok/jogtudos-szerzok/item/316-nagy-ferenc> (Letöltés ideje: 2019. december 28.).
- SEREG ANDRÁS: *Csemegi Károly – A legnagyobb magyar kodifikátor.* 2014. <https://www.jogiforum.hu/arckepecsarnok/2> (Letöltés ideje: 2019. december 21.).
- SEREG ANDRÁS: *Szládits Károly – Az iskolateremtő magánjogász.* 2019, <https://www.jogiforum.hu/arckepecsarnok/41> (Letöltés ideje: 2019. december 21.).
- SEREG ANDRÁS: *Moór Gyula – Az igazság nagy hódítója.* 2017. <https://www.jogiforum.hu/arckepecsarnok/33> (Letöltés ideje: 2019. december 21.).